

ПРЕФІКСАЛЬНО-ПОСТФІКСАЛЬНІ ФОРМАНТИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ГРАДУАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ткаченко Ю. В. Префіксально-постфіксальні форманти як засіб вираження градуального значення дієслів в українській мові.

Стаття присвячена дослідженню префіксально-постфіксальних формантів на- + -ся, ви- + -ся, до- + -ся, з(-с-) + -ся, у(-в-) + -ся, об-(обі-) + -ся, за- + -ся, роз-(розі-) + -ся, при- + -ся як засобів вираження градації в сучасній українській мові. Проаналізовано лексеми з вищезазначеними формантами та визначено гранд-відтінки, які вони вносять у семантичну структуру слова.

Ключові слова: словотворчий формант, градосема, градуальна функція, градуальність, градуатор, гранд-відтінок.

Ткаченко Ю. В. Префиксально-постфиксальные форманты как способ выражения градации в современном украинском языке.

Статья посвящена исследованию префиксально-постфиксальных формантов на- + -ся, ви- + -ся, до- + -ся, з(-с-) + -ся, у(-в-) + -ся, об-(обі-) + -ся, за- + -ся, роз- (розі-) + -ся, при- + -ся с помощью которых выражается градация в современном украинском языке. Проанализировано лексемы с вышеназванными формантами и определено гранд-оттенки, которые они вносят в семантическую структуру слова.

Ключевые слова: словообразовательные форманты, градосема, градуальная функция, градация, градуатор, гранд-оттенок.

Tkachenko Y. V. Prefixal and postfixal parts as way of expression the matter of degrees meaning of the verbs in Ukrainian language.

The article is devoted to research of detachable -postfixsalnyh formats on- + sia, vy, + sia, do- + - sia, z(s), - sia, u, -(v) + sia,ob,(obi) +sia, za-, sia, roz-(rozi) + sia, pry, + sia. As means of expression of gradation in modern Ukrainian. Lexems are analysed with the above – mentioned formants and certainly grandee of tint that bring in the semantic structure of word.

Key words: word-formation format gradosema, gradation (graduactor), grandee tint.

Словотворчі засоби вираження градуального значення є набором афіксів, поєднаних парадигматичними відношеннями. Афікси розрізняються за продуктивністю, дистрибуцією й додатковим значенням, яке вони передають, будучи об'єднаними загальним словотворчим значенням поля градації. Градуальний компонент (афікс) вносить градосему, що співвідноситься з семантичним полем якісної ознаки. Словотворення є одним із найпродуктивніших способів вираження градуального значення [4]. Градуальність дієслова може бути передана за допомогою префіксально-постфіксальних формантів, які вносять у лексему різноманітні семантичні відтінки.

Мета статті – розглянути префіксально-постфіксальні форманти на- + -ся, ви- + -ся, до- + -ся, з(-с-) + -ся, у(-в-) + -ся, об-(обі-) + -ся, за- + -ся, роз-(розі-) + -ся, при- + -ся як засіб вираження градації в сучасній

українській мові; проаналізувати лексеми з вищеназваними формантами та визначити гранд-відтінки, які вони вносять у семантичну структуру слова.

Словотворення дієслів за допомогою форманта на- + -ся є найпродуктивнішим префіксально-постфіксальним способом вираження градуального значення. Вищезазначений формант, вказуючи на високий ступінь вияву ознаки дії, виражає значення задоволення або незадоволення діяча дією. А. Ісаченко називає такий спосіб дії сатуративним [3]. Дієслова, утворені префіксально-постфіксальним способом за допомогою форманта на- + -ся, вказують на чисельність як міру вияву ознаки дії.

Дієслова зі значенням сатуративності (результат довготривалої і повторюваної дії) виражають відтінок задоволення або незадоволення. Префікс на- і постфікс -ся, приєднуючись до дієслів недоконаного виду, виконує градуальну функцію, оскільки вносять у їх семантичну структуру гранд-відтінок – інтенсивний вияв ознаки дії. Лексеми з відтінком задоволення *навечеряється, напитися, наспатися, напастися, насититися* об'єднані спільною градосемою «досхочу». Наприклад, дієслово *навечеряється* означає «наїстися під час вечері» [5, с. 250]; – *Ти, голубе, ще в обід навечерявся* (М. Павленко); *напитися* – «пити що-небудь, угамовуючи спрагу» [5, с. 290]; *Іде святий Петро Та, йдучи в Рим благовістити, Зайшов у гай води напитись І одпочити* (Т. Шевченко); *наспатися* – «спати багато» [5, с. 304]; *насититися* – «задовольняти потребу в їжі; наїдатися вволю» [5, с. 304]; *Коли всі наситилися, дідусь зібрав усі дрібки і недоїдки і виніс перед хату* (І. Франко); *напастися* – «жадібно накидатися на що-небудь їстівне» [5, с. 289]; *Горобці налетіли з садка і напаслись на пшениці* (І. Нечуй-Левицький).

Лексеми *набігатися, наслухатися*, виражаючи високий ступінь вияву ознаки дії, об'єднані спільною градосемою «уволу». Наприклад, дієслово *набігатися* означає «побігати до втоми» [5, с. 247]; – *Набігаєшся, наганяєшся за цілий день – а ввечері спать хочеться* (П. Мирний); *наслухатися* – «почути, послухати багато чого-небудь або про кого-, що-небудь» [5, с. 307]; *Він тільки наслухався про неї [гадюку] всякої страховини, і як вона кусається, і як сичить, і яка страшина-страшина* (П. Мирний).

У лексемі *настоятися* виділяємо градосему «удосталь»: *настоятися* – «утворювати, давати настій, настойку» [5, с. 311]; *Вже й чай настоявся. Ватя поналивала* (І. Нечуй-Левицький).

У дієсловах доконаного виду з префіксом на- і постфіксом -ся, які виражають неприємні відчуття, незадоволеність діяча дією, сатуративний відтінок розуміємо як інтенсивний вияв ознаки дії, доведений до крайності (вище норми). Лексеми *напитися, наклюватися, наплакатися, настраждатися, натерпітися* об'єднані спільною градосемою «занадто». Наприклад, дієслово *напитися* означає «уживаючи спиртні напої, ставати п'яним; упиватися» [5, с. 290]; *А прийде ввечері товариство... Наїдаються, нап'ються, погуляють, – та й з двору, й Чинка з ними!* (П. Мирний); *наклюватися* –

«багато ключочи, дуже наїдатися (про птахів)» [5, с. 278]; *Курка наклюється латаття та здохне* (П. Мирний); *наплакатися* – «багато плакати» [5, с. 291]; *Наплакався [кобзар]. Струни рвані Три перебирає* (Т. Шевченко); *настраждатися* – «азнати багато страждань» [5, с. 311]; *натерпітися* – «азнати, перенести багато тяжкого, неприємного; настраждатися, набідуватися» [5, с. 314]; – *Прийду було її [панночку] вбирати, то вже якої наруги я од неї не натерплюся!* (Марко Вовчок).

Значення вичерпності дії вносить у лексему префіксально-постфіксальний формант ви- + -ся, приєднуючись до дієслів недокожаного виду. Сатуративне значення виражають дієслова докожаного виду з вищевказаним формантом, оскільки дія відбувається вповні упродовж певного проміжку часу. Дієсловам з префіксом ви- і постфіксом -ся притаманна градуальність, бо вищезазначені форманти вносять у лексему гранд-відтінок – інтенсивний вияв ознаки дії (вище зв норму). У семантичній структурі лексем *вивалятися, виговоритися, вигрітися, вигулятися, видивитися, виплакати, виспатися, виспіватися, витанцюватися* виділяємо спільну градусему «удосталь». Наприклад, дієслово *вивалятися* означає «довго пробути в постелі, у ліжку» [5, с. 193]; *Два тижні вивалювся я тоді в ліжку і як ото дуба не дав – і сам не розумію* (Б. Антоненко-Давидович); *виговоритися* – «говорити досхочу, розповідати, висловлювати все» [5, с. 199]; *вигрітися* – «грітися протягом певного часу, одержуючи, маючи достатню кількість тепла» [5, с. 201]; *З води біжить на пісок, щоб вигрітися* (І. Нечуй-Левицький); *вигуляється* – «розм. гуляти довго, досхочу, виходжуватися» [5, с. 201]; – *Ляже не клята, встане не м'ята, наїсться, нап'ється, вигуляється, так чому ж їй не бути хорошою* (С. Васильченко); *видивитися* – «втупивши очі, дуже пильно й уважно дивитися» [5, с. 204]; *Вояк витріщеними очима видивився на Спориша, як на чоловіка, у якого не всі дома* (І. Франко); *виплакати* – «плакати досхочу, до заспокоєння» [5, с. 233]; *Фрузя виплакалася, і їй зробилося легше* (І. Франко); *виспатися* – «спати довго, досхочу, цілком задовольняючи потребу у сні» [5, с. 246]; – *Лягай раніше, виспись, – каже їй хазяйка* (П. Мирний); *виспіватися* – «виливати, передавати свої почуття в пісні, співові» [5, с. 254]; – *Мені було так тяжко на душі... я мусила виспіватися!* (Н. Кобринська); *витанцюватися* – «багато танцюючи, витратити всі сили» [5, с. 259]; *Одарка береться в боки, починає танцювати. Картя дивиться на неї, сміється. Одарка спинається. [Катря] Ну, вже витанцювалась?* (С. Васильченко).

Дієслова *вибілітися, виваритися, виголодатися, вилікуватися, вимочитися, виродитися* об'єднує спільна градусема «повністю». Наприклад, лексема *віблітися* означає «білішати під інтенсивною дією сонця (про людину, її волосся і т. ін.)» [5, с. 191]; *Роздобрила Марина, вибілілася, мов та панянка* (П. Мирний); *виваритися* – «довго варячись, втратити смакові або поживні якості» [5, с. 194]; *виголодатися* – «ставати голодним; терпіти

голод, виголоднітися» [5, с. 200]; *Було і змерзне [хлопчик], і виголодається, а мовчить, терпить, аби тільки з батьком бути* (О. Стороженко); *вилікуватися* – «лікуючись, позбавлятися хвороби, недуги; робитися здоровим, видужати» [5, с. 219]; *вимочитися* – «робитися дуже мокрим» [5, с. 225]; *Вимочився я так у воді добре, поки на березі моє шмаття не висохло* (І. Франко); *виродитися* – «перетворюватися в кого-небудь гіршого, у щось гірше» [5, с. 242]; *Ми вели б неустанну боротьбу між собою, котра остаточно мусила виродитися у ненависть* (Н. Кобринська).

Конфікс до-...-ся є формальним показником фінально-досяжного способу дієслівної дії. «Домінантна функція префікса до- – позначення межі у вияві дії» [2, с. 46]. О. Добрушина зазначає, що «префіксальний формант до- відображає ідею дистанції між якимось моментом дії та її результатом, а постфікс -ся акцентує увагу на дії суб'єкта, «віддаляючи» того, на кого спрямована реалізація дії» [1, с. 49].

Продуктивний словотворчий формант до- + -ся, приєднуючись до дієслів недоконаного виду і не змінюючи загального лексичного значення, вносить у їх семантичну структуру гранд-відтінок – доведення дії до певної мети, до певного етапу в результаті довгих інтенсивних зусиль. Дієслова *додзвонитися, докричатися, доколупатися, докоситися, долікуватися, донюхатися, допитатися, допроситися, допхатися, дорозумітися, доучитися, доховатися* об'єднані спільною градосемою «повністю, остаточно, до кінця». Наприклад, дієслово *додзвонитися* означає «дзвонячи, домагатися відповіді» [5, с. 575]; – *Сидите цілий день у себе в хаті – не додзвонилися вас!* (Леся Українка); *докричатися* – «довго кричачи, домогтися того, щоб хто-небудь почув, відгукнувся; докликатися» [5, с. 580]; *доколупатися* – «колупаючись, добиратися до чого-небудь, наближатися до певної межі» [5, с. 579]; *Доколупався до самої землі* (І.Франко); *докоситися* – «косячи, досягати якого-небудь місця, певної межі» [5, с. 580]; *допитатися* – «настійливо розпитуючи, вивідувати щось, дізнаватися про що-небудь» [5, с. 589]; *допроситися* – «настійливими просьбами домагатися чого-небудь» [5, с. 591]; *допхатися* – «з труднощами дістатися, добратися куди-небудь, до якого-небудь місця» [5, с. 591]; *Маланка ледве допхалась до своєї халупки* (М. Коцюбинський); *дочекатися* – «пробути, прожити до того часу, поки настане, з'явиться очікуване; діждатися» [5, с. 604]; *Хочеться швидше дочекатися літа* (М. Коцюбинський); *дошукатися* – «наполегливо шукаючи, намагатися знайти кого-, що-небудь» [5, с. 606].

У семантичній структурі дієслів доконаного виду префікс до- і постфікс -ся виражають значення «вияв дії в результаті інтенсивних зусиль, що приводить до негативних наслідків». Лексеми *добалакатися, доборотися, добрехатися, довертітися, догулятися, докуритися, дострибатися, достоятися* об'єднані спільною семою «понад міру». Наприклад, дієслово *добалакатися* означає «багато балакаючи, зазнавати лиха» [5, с. 561];

І добалакались... Надвечір лихо склалось: Страшенна буря зразу заревла. Замагався довго Дуб, стогнав, не подавався, А далі затріщав, зломився і – упав... (Л. Глібов); *доборотися* – «боротьбою за що-небудь дійти до якихось неприємних наслідків» [5, с. 563]; *Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають* (Т. Шевченко); *добрехатися* – «багато брешучи, зазнавати чого-небудь небажаного, неприємного» [5, с. 564]; *Брешіть, брешіть, воріженьки, Добрешетесь лиха* (Укр. лір. пісні); *довертітися* – «хитруючи, зазнавати чого-небудь небажаного, неприємного» [5, с. 570]; – *А що, взяв? Вертів, вертів хвостом, бісів Супруненко, та й довертівся! Так вам і треба, гаспидські дуки!* (П. Мирний); *догулятися* – «багато гуляючи, зазнавати неприємностей» [5, с. 574]; *Догулявся чумачина, Що й копочки нема* (М. Кропивницький); *докуритися* – «курючи (перв. надмірно), зазнавати чого-небудь небажаного, неприємного» [5, с. 581]; *[Павло:] Ще вчора докурився доценту, така нудьга обгорнула, що мало не здурів* (М. Кропивницький); *допитися* – «надмірно п'ючи спиртне, зазнавати чогось небажаного, неприємного» [5, с. 588].

Префіксально-постфіксальний формант до- + -ся в дієслові *доторкнутися* вказує на низький ступінь вияву ознаки дії. У семантичній структурі вищезазначеної лексеми виділяємо градосему «злегка» (нижче за норму): *доторкнутися* – «торкатися до кого-, чого-небудь; приторкатися» [5, с. 601]; *Він доторкнувся до неї пальцями...* (І. Франко).

Отже, префіксально-постфіксальний формант до- + -ся в дієслівних лексемах доконаного виду є засобом вираження градуального значення.

Також засобом вираження градуальності є префікс з- (с-) і постфікс -ся, оскільки, приєднуючись до дієслів, вносять у їх семантичну структуру значення «доведення дії до небажаного стану (втоми тощо) унаслідок вияву інтенсивної дії, яка відбувається впродовж певного проміжку часу». Дієслова *змучитися, стомитися, знервуватися* об'єднує спільна градосема «дуже»: *змучитися* – «утрачаючи сили, виснажуватися фізично» [5, с. 770]; *стомитися* – «зазнавати втоми; натомлюватися» [5, с. 441]; *знервуватися* – «перебувати у стані нервового збудження, хвилювання» [5, с. 773].

Префікс по- і постфікс -ся, виконуючи градуальну функцію, вносять у семантичну структуру дієслів гранд-відтінок – інтенсивний вияв ознаки дії (вище за норму). Дієслова *побиватися, помішатися, потішатися* мають спільну градосему «занадто». Наприклад, дієслово *побиватися* означає «дуже тужити, нудьгувати, жалкувати за ким-, чим-небудь; переживати через кого-, що-небудь» [5, с. 704]; *Чи можем ми, діти, веселими бути, Як ньєнка в недолі, в нужді побивається нами?* (Леся Українка); *помішатися* – «стати психічно ненормальним, збожеволіти» [5, с. 790]; *Еней од страху з плигу збився, В умі сердега помішавсь і зараз сам не свій зробився, Скакав, вертівся і качавсь* (І. Котляревський); *потішатися* – «знаходити в кому-, чому-небудь задоволення, радість; тішитися» [5, с. 842];

Се та Оксана, що була їй радість і втіха і що єю [нею] мати потішалась і величалась!.. (Гр. Квітка-Основ'яненко).

Інтенсивний вияв ознаки дії в дієсловах доконаного виду передає префіксально-постфіксальний формант у-(в-) + -ся, а отже, він, виконуючи градуальну функцію, є засобом вираження градуальності. Дієслова *уморитися, вбитися, ушитися* об'єднані спільною семою «надто». Наприклад, лексема *уморитися* означає «дуже стомитися, змучитися» [5, с. 619]; *вбитися* – «позбавляти себе життя вогнепальною або холодною зброєю і т. ін.» [5, с. 596]; – *І він один на всім світі, Один мене любить; А почує, що я вбилась, То й себе погубить* (Т. Шевченко); *ушитися* – «п'ючи вино, горілку і т. ін., п'яніти, ставати п'яним» [5, с. 622]; *З того часу цювечір вона була й п'яна; а вирве вдень годинку, то і вдень уп'ється* (Марко Вовчок).

Дієслова з префіксом в- і постфіксом -ся мають значення «заглибитися, вникнути в що-небудь внаслідок інтенсивної дії». Лексеми *вдуматися, вдивитися, впитися, впертися, вп'ястися* мають спільну градусему «дуже». Наприклад, дієслово *вдуматися* означає «серйозно, зосереджено думаючи, вникати, заглиблюватися в суть чого-небудь» [5, с. 172]; *Вдумався в тому історію і побачив, що все се була підла, огидна інтрига її братів* (І. Франко); *вдивитися* – «пильно, уважно дивитися кудись, на кого-, що-небудь» [5, с. 171]; *впитися* – «міцно вхоплюватися, вчіплюватися» [5, с. 380]; *Кинулася [мати] до Ганнусі І в коси впилася* (Т. Шевченко); *впертися* – «силою, без дозволу заходити до якогось приміщення і т. ін.» [5, с. 381]; *А далі вперлися в будинки Підземного сього царя* (І. Котляревський); *вп'ястися* – «не відводячи очей, дивитися на кого-, що-небудь» [5, с. 380]; *Гальорка вп'ялася очима в панів...* (С. Васильченко).

Не менш продуктивним для вираження градуального значення є префіксально-постфіксальний формант об- (обі-) + -ся. Він надає дієсловам значення «вияв дії впродовж певного часу з великою інтенсивністю». Лексеми *обжертися, обсунутися, обідратися, обіжратися* у своїй семантичній структурі мають спільну сему «занадто». Наприклад, *обжертися* означає «надмірно наїдатися, завдаючи шкоди своєму здоров'ю; об'їдатися» [5, с. 393]; – *Нічого йому не станеться... – меду обжерся, тепер болить живіт...* (С. Васильченко); *обіжратися* – «надмірно напиватися (горілки, вина і т. ін.)» [5, с. 393]; *В цей день отець опрягся, Як чикилдихи обіжрався* (І. Котляревський); *обсунутися* – «обсипатися, обвалюватися, руйнуючись під дією яких-небудь сил (про земляні споруди, схили і т. ін.)» [5, с. 423]; *Обсунулась стара гребля, Місток похилився* (С. Руданський); *обідратися* – «порвати, зносити до краю свій одяг; обноситися, обірватися» [5, с. 388]; – *Чи бачиш, як ми обідрались! – Убрання, постоли порвались* (І. Котляревський).

Значення дії, у яку виконавець повністю занурюється, захоплюється й стомлюється, передає префікс за- і постфікс -ся, утворюючи дієслова

доконаного виду. Вищевказаний формант, виконуючи градуальну функцію, вносить у семантичну структуру дієслів гранд-відтінок – надмірність виконання дії. Дієслова *закохатися, замріятися, загордитися, задивитися, закохатися, задихатися, задуматися, закашлятися, заслухатися* об'єднані спільною семою «надто» (більше від звичайної норми, міри). Наприклад, лексема *закохатися* означає «пройнятися почуттям кохання до когось» [5, с. 702]; *замріятися* – «заглибитися, поринути в щось, задуматися над чимось» [5, с. 712]; *загордитися* – «стати гордовитим, чванливим; зазнатися» [5, с. 693]; *задивитися* – «захоплено, із замилюванням довго дивитися на когось, щось, кудись, у щось; заглядатися» [5, с. 695]; *задихатися* – «дихати часто, посилено, важко через утому, хвилювання та ін.» [5, с. 695]; *задуматися* – «зосереджено думати, розмірковувати над чимось, про когось» [5, с. 696]; *закашлятися* – «заходитися кашлем, сильно і довго кашляти» [5, с. 700]; *заслухатися* – «захоплюватися, забувати про інше, слухаючи щось, когось» [5, с. 724].

Словотворчий формант роз- (розі-) + -ся вносить у семантичну структуру дієслів значення «вияв дії, яка в результаті досягається поступовим наростанням інтенсивності», а отже, є засобом вираження градуальності. Лексеми *розбігатися, розбушуватися, розгорітися, розгулятися, розігрітися, розпалитися, розпаскудитися, розговоритися* з вищевказаним формантом об'єднані спільною семою «над міру». Наприклад, лексема *розбігатися* означає «почавши бігати, захопитися, увійти в азарт» [5, с. 143]; – *Не гадай, що і з кіньми так легко даси собі раду. Полум'я мають у грудях, крізь ніздрі його видихають. Ледве й самому мені покоряються, як розбіжаться* (М. Зеров); *розбушуватися* – «ставати бурхливим, неспокійним (про море, річку і т. ін.)» [5, с. 145]; *Море було так розбушувалось від часу виїзду тьоті Елі, що тільки сьогодні встановилось* (Леся Українка); *розгорітися* – «приходити у стан сильного збудження, душевного піднесення» [5, с. 156]; *Мотря стоїть коло печі, та в зачіпку колупає... Почервоніла, розгорілася, ще краща стала, ніж була* (П. Мирний); *розгулятися* – «починати діяти, повністю проявляючи себе в чомусь» [5, с. 157]; *До Хівері сікався [Солопій], за макогін хватався; І не на жартаки, сердега, розгулявся* (Гулак-Артемівський); *розігрітися* – «нагріваючись, ставати теплим, гарячим» [5, с. 160]; *Потік тухольський перший раз відроду побачив такий блиск; перший раз розігрівся в своїм холоднім кам'янім ложі* (І. Франко); *розпалитися* – «відчути сильний жар (перев. від хвороби)» [5, с. 179]; *Скільки від них [обкладок] дітвори перемерло! Оце зранку любемиле бігає, дивись, в обід – розгорілося, розпалілося, на горлянку жаліється, а на другий день і Богові душу віддає...* (П. Мирний); *розпаскудитися* – «набути поганих нахилів, звичок» [5, с. 180]; *Юруш розпаскудився на панстві, бо не брався й за холодну воду* (І. Нечуй-Левницький); *розговоритися* – «поступово захопившись розмовою, стати говірким, балакучим» [5, с. 154]; *Він був чоловік поважний... Не многомовний, а коли вже розговориться, то*

наше [нашитъ] його кожне слово полум'ям (Марко Вовчок).

Префікс роз-, суфікс -ти- і постфікс -ся при творенні дієслів виконують градуальну функцію, оскільки вносять значення «початок дії» (нижче за норму). Лексеми *розбігатися, розпочинатися, розпускатися, розгоратися, розганятися* об'єднує спільна сема «злегка, у певній мірі». Наприклад, дієслово *розбігатися* означає «починати бігти» [5, с. 143]; *розпочинатися* – «проявляти перші ознаки» [5, с. 187]; *Чудовий літній день розпочинався* (Г. Хоткевич); *розпускатися* – «розвиваючись під дією тепла, сонячного проміння, ростучи, розпускатися, розкриватися (про бруньки, квіти, листя» [5, с. 189]; *На землі в той дивний майський вечір розпускались мільйони рож, троянд* (І. Нечуй-Левицький); *розгоратися* – «починати горіти дедалі сильніше» [5, с. 155]; *розганятися* – «рухатися, поступово збільшуючи швидкість» [5, с. 152].

Дію, направлену на об'єкт сприйняття, передають префікс при- і постфікс -ся, приєднуючись до дієслівних лексем. Вони вносять у семантичну структуру слова значення інтенсивного вияву ознаки дії. Дієслова *прислухатися, приподобитися, придиратися, притерпітися* об'єднує спільна сема «дуже». Наприклад, лексема *прислухатися* означає «напружуючи слух, намагатися почути що-небудь» [5, с. 910]; *Здалося – ніби голос Марусин. Крикнула й замовкла. Прислухався – нічого не чути* (Г. Хоткевич); *приподобитися* – «піддобрюватися» [5, с. 903]; [Юда] *Учитель мав улюбленців між нами, – ми, зуби зіптивши, їм догоджали, щоб приподобитись йому хоч тим* (Леся Українка); *притерпітися* – «змиритися з чим-небудь» [5, с. 919], *придиратися* – «використовувати що-небудь як привід до якихось зауважень, обвинувачень (зазвичай безпідставних); прискіпуватися» [5, с. 884]; *Усе придирається [Харко]: «У вас, каже, не так усе, як у людей»* (Гр. Квітка-Основ'яненко).

Дієсловом *притулитися, присмоктатися, причаїтися*, притамання градуальність, оскільки вони передають значення одноразової дії з великою інтенсивністю. Вищезазначені дієслова об'єднані спільною семою «надто»: *притулитися* – «тісно присуватися, пригортатися до кого-, чого-небудь; горнутися» [5, с. 922]; *Щось стало між нами. Я не смів притулитись до материних грудей, обняти сестру* (М. Коцюбинський); *присмоктатися* – «прилипати, щільно приставати до кого-, чого-небудь за допомогою присосків» [5, с. 910]; *причаїтися* – «завмирати, тамуючи подих; затихати» [5, с. 7]; *Кинулась [Гаїнка] на ліжкові, підвелась і впала знову, причаїлася, затаївши й духа* (Б. Грінченко).

Отже, градуальну семантику дієслів на словотвірному рівні в українській мові реалізують зазначені вище префіксально-постфіксальні форманти. Вони, приєднуючись до дієслівних лексем, вносять у їх семантичну структуру значення міри і ступеня. Префіксально-постфіксальні форманти виконують функцію градуаторів, а тому є засобом вираження градуальності в українській мові.

Література

1. Добрушина Е. Р. Русские приставки: многозначность и семантическое единство : сб. ст. / Е. Р. Добрушина, Е. А. Меллина, Д. Пайар. – М. : Русские словари, 2001. – 270 с.
2. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн. – К. : Вид-во АН УРСР, 1953. – 167 с.
3. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким : Морфология / А. В. Исаченко. – М. : Языки слав. к-ры, 2003. – 880 с.
4. Колесникова С. М. Категория градуальности в современном русском языке : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / С. М. Колесникова. – М., 1999. – 421 с.
5. Тлумачний словник української мови : у 3-х т. / [авт.-уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2004.

УДК [811.161.2'27: 811.161.1'27](477.44-25)"19/20"

Т. П. Ткачук

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ ВПРОДОВЖ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ВІННИЦІ)

Ткачук Т. П. Формування українсько-російського білінгвізму впродовж трьох поколінь (на прикладі міста Вінниці).

У дослідженні з'ясовано чинники, які впливають на вибір мови в українсько-російському мовному середовищі в місті Вінниці. Для дослідження обрано соціолінгвістичний метод, за допомогою якого проаналізовано відповіді про використання мови трьома поколіннями респондентів, останнє з яких проживає в місті Вінниці. Загальна кількість опитаних – 400 осіб (старшокласники віком 15 – 17 років).

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, функціонування мови, двомовне середовище.

Ткачук Т. П. Формирование украинско-русского билингвизма на протяжении трех поколений (на примере города Винницы).

В исследовании определены факторы, влияющие на выбор языка в украинско-российской языковой среде в городе Виннице. Для исследования избран социолингвистический метод, с помощью которого проанализированы ответы об использовании языка тремя поколениями респондентов, последнее из которых проживает в городе Виннице. Общее количество опрошенных – 400 человек (старшеклассники в возрасте 15 – 17 лет).

Ключевые слова: украинско-русский билингвизм, функционирования языка, двуязычная среда.

Tkachuk T. P. Formation of Ukrainian-Russian bilingual practices of three generations in the city of Vinnytsia.

In this research, we analyze the language situation in Vinnytsia. Our main research question concerns current Ukrainian-Russian bilingual practices of three generations, the last of whom lives in the city. We examined this question with the method of socio-linguistic survey. The total number of 400 participants represents school students (from 15 to 17 year-old).

Key words: Ukrainian-Russian bilingualism, language use, bilingual environment.